

Jur kand Gunnar Nord

På spaning i aktskåpen

I februari 1984 beslöt en tjänsteman på riksskatteverket att göra taxeringsrevision hos Richard Hägglöf Fondkommision AB i Stockholm. Åtgärden avsåg allmän uppgiftsinsamling rörande värdepappersaffärer som företagets kunder gjort under 1983. Verket meddelade att Hägglöfs hade att förete handlingar som gällde alla kunders alla affärer.

Hägglöfs svarade riksskatteverket att det beskrivna förfarandet troligen inte var att anse som taxeringsrevision i taxeringslagens mening. Hägglöfs vägrade därför — med hänvisning också till sin straffsanktionerade sekretessplikt enligt fondkommissionslagen — verkets tjänstemän tillträde till bolagets lokaler för den tillämnade revisionen. Hägglöfs rekommenderade samtidigt — på förslag av dåvarande justitiekanslern Bengt Hamdahl — verket att ålägga bolaget ett vite på 500 kronor (minibeloppet enligt taxeringslagen) för att den knepiga frågan om tillåtligheten av denna typ av taxeringsrevision skulle bli prövad av domstol.

Efter att företrädare för verket i ett antal kontakter hotat Hägglöfs med ruinerande viten, förelade verket ett vite på 10 000 kronor. Länsrätt, kammarrätt och regeringsrätten ogillade därefter verkets yrkande om utdömande av vitet. Regeringsrätten, som konstaterade att lagtexten var föga klargörande i det aktuella avseendet, uttalade i sin dom i målet i april 1986 (RÅ 1986 ref 69) att vid tolkningen av det aktuella lagrummet, 56 § taxeringslagen, avgörande betydelse måste tillmätas den restriktivitet i fråga om syftet med taxeringsrevision, som lagens förarbeten ger uttryck åt.

De ”landsomfattande kontrollaktioner för inhämtande av kontrollinformation” (t ex ARK, BANK, LÄK, TRÄ, ENTREPRENAD, MINK, REG och BIL)

som riksskatteverket under ett kvartss sekel hade genomfört hade alltså varit lagstridiga intrång i privata utrymmen.

Vad blev då överhetens reaktion på beskedet om detta närmast historiska rättsövergrepp? Jo, i lagrådsremissen den 14 februari 1985 angående regler om förenklad självdeklaration införde finansdepartementet i sista ögonblicket ett — icke remissbehandlat — förslag till ändring av 56 § taxeringslagen. Genom förslaget skulle taxeringsrevisionsinstitutet utvidgas att omfatta även allmän uppgiftsinsamling. Efter en våldsam reaktion från massmedia och organisations-Sverige tvingades finansministern i detta skede att återta förslaget.

I regeringens proposition 1987/88:65 kom förslaget emellertid tillbaka. Denna gång blev det lag, en lag som från och med den 1 januari 1988 ger skattemyndigheterna rätt att hos rörelseidkare m fl ”insamla uppgifter som en förberedande åtgärd för kontroll av andra än den hos vilken revisionen sker”.

Finansministern kommenterar i propositionen (s 40) riksskatteverkets ovan nämnda motgång i domstolarna sålunda:

”Med anledning av att det på vissa håll har gjorts gällande att detta skulle innebära en avsevärd utvidgning av kontrollmöjligheterna vill jag erinra om att skattemyndigheterna under lång tid har genomfört kontroller av det här slaget i förvisning om att de har varit tillåtna. Även JO har gjort uttalanden som pekar mot att man vid en taxeringsrevision bör kunna göra förfrågningar hos tredje man utöver vad som följer av dennes uppgiftsskyldighet (JO 1982/83 s 271). Att det genom regeringsrättspraxis nu har slagits fast *att skattemyndigheterna inte haft helt rätt på den här punkten påverkar inte det faktum att uppgiftsinsamlingar om okända skattskyldiga sedan många år har accepterats som ett kontinuerligt inslag i kontrollverksamheten. . .*” (kursiverat här)

Skattemyndigheterna har ”inte haft helt rätt” när de i 25 års tid trängt sig in och spanat hos medborgarna, vilka fridsamt ”sedan många år accepterat detta som ett kontinuerligt inslag i kontrollverksamheten”! Man vet inte om skall skratta eller gråta åt en sådan fräckhet i umgänget med sanningen.

Lagrådet — som ju framför allt har till uppgift att övervaka grundlagsenligheten i nya lagar — uttalade å andra sidan följande angående regeringens hantering av detta ärende (prop s 120):

”Som följd av detta synsätt har i remissen inte på ett fullt tillfredsställande sätt beaktats att det nu ändock är fråga om att utvidga tillämpningsområdet för bestämmelser som inkräktar på det i 2 kap 6 § regeringsformen stadgade skyddet för varje medborgare mot husrannsakan och liknande intrång.

Enligt 2 kap 12 § regeringsformen får skyddet mot husrannsakan och liknande intrång begränsas endast för att tillgodose ändamål som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle och en begränsning får aldrig gå utöver vad som är nöd-

vändigt med hänsyn till det ändamål som föranlett den. Lagrådet vill *därför starkt understryka vikten av att revisionsinstitutet ges en klar och tydlig utformning och att tillämpningen av reglerna kommer att präglas av restriktivitet och urskillning*". (kursiverat här)

Denna omsorg i grundläggande rättssäkerhetsfrågor imponerade föga på finansministern. Hans kommentar återfinns i propositionen på sid 42:

"Lagrådet anmärker trots detta att det inte på ett fullt tillfredsställande sätt har beaktats att det nu är fråga om att utvidga tillämpningsområdet för bestämmelser som inkräktar på det i 2 kap 6 § regeringsformen stadgade skyddet för varje medborgare mot husrannsakan och liknande intrång. I den mån detta uttalande skall tolkas så att även revisionsförfarandet skulle vara att anse som ett tvångsmedel kan jag för egen del inte ansluta mig till det synsättet."

I den svenska regeringsformen har tillskapats ett visst skydd för fri- och rättigheter, vilket står i överensstämmelse med internationella konventioner. Detta har bl a medfört att reglerna i 28 kap 1 § rättegångsbalken kringgärdats av rigorösa integritetsskyddsregler. Sålunda får husrannsakan inte företas med mindre det finns anledning tro att brott förövats, på vilket kan följa fängelse. Husrannsakan hos annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet får ske endast om brottet förövats hos den förstnämnde eller den misstänkte gripits där eller det eljest finns synnerlig anledning att genom rannsakingen föremål som är underkastat beslag skall anträffas eller annan utredning om brottet vinnas. Detta har polis, åklagare och allmänna domstolar att beakta i sin myndighetsutövning.

För skattemyndigheterna är det annorlunda. De kan tvinga sig in hos vem som helst som är bokföringsskyldig (och hos vissa andra) utan att denne är misstänkt för något alls och utan att det föreligger den ringaste misstanke om att där skall finnas någon eller något som har samband med brott i något avseende. Ja t o m utan att tala om eller ens veta vad det är man eftersöker. Skattemyndigheterna kan helt enkelt knacka på och som en del i sin allmänna spaning utan förklaring be att få titta på allt material som rör verksamheten där revisionen sker. Räkenskaper, verifikationer, anteckningar, korrespondens — allt får besiktigas.

Skyldigheten att öppna aktskåp, klientakter etc för uppgiftsinsamling, bryter banksekretess, advokatsekretess, läkarsekretess o s v. Spaningen efter uppgifter om kunders, klienters, patients etc förhållanden går i alla lägen i första hand så som lagen nu är skriven.

Måhända trodde lagrådet att dess skrivning om restriktivitet och urskillning kunde leda till att skattemyndigheterna skulle avstå från att göra razzior på särskilt känsliga ställen — som t ex hos revisorer, advokater och läkare — för allmän eftersökning bland sekretessbelagda klient/patientuppgifter. Riksskatteverkets överdirektör, Lennart Gruffberg, gav i vart fall så sent som i oktober 1988 i Balans

nr 10 (s 53 f) uttryck för ett sådant synsätt. På frågan "När får vi tredjemanskontroller av kunddata hos företag som arbetar under tystnadsplikt, t ex revisionsbyråer och advokatfirmor?" svarar han:

"Sådana revisioner har aldrig förekommit tidigare och det är inte vad vi i första hand tänker oss. Jag tror att vi kommer att vara väldigt försiktiga med sådant som är integritetskänsligt. Vi har inget intresse av att dra på oss fler integritetsproblem än nödvändigt.

Vi kommer att fortsätta välja revisionsobjekt med utgångspunkt från riskerna att skatt undandras. Jag har aldrig skänkt en tanke åt att vi skulle slå till hos en revisionsbyrå för att göra en tredjemanskontroll. Däremot kan jag inte säga att dessa företag alltid kommer att vara fredade. Så långt kan vi inte gå. Men vi vill inte komma i konflikt med revisionsbyråerna. Företagen använder sig ju av revisionsbyråer och det ligger i vårt intresse att de har en bra revision."

Både lagrådet och Grufberg har fått fel. Just nu pågår i Halland och Skåne taxeringsrevisioner hos auktorierade revisorer för allmän uppgiftsinsamling. "Öppna aktskåp och håll alla klienthandlingar och egna anteckningar tillgängliga. Vi samlar uppgifter rent allmänt."

I sitt Rättssäkerhetsprogram från maj 1988 uttalade Sveriges Advokatsamfundets styrelse (s 20):

"Det borde vara självklart, att advokatsekretessen inte skall vika för behovet av generella undersökningar på sätt som kan ske enligt de utvidgade reglerna härom. Uppgift anförtrodd advokat bör aldrig kunna röjas vid granskning av advokaters eller annan klients verksamhet. Fullgott skydd härför måste skapas."

Det torde inte vara en alltför djärv gissning att Advokatsamfundet så småningom får lika fel som lagrådet. De — och andra som fortfarande orkar bekymra sig över grundlagsfrågor i Sverige — får väl trösta sig med finansdepartementets försäkran att den som har rent mjöl i aktskåpet intet har att frukta. ^[SN]

Jur kand Gunnar Nord är verksam vid Företagsjuridik Nord & Co i Stockholm.